

КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВІСТЬ РУМУНІВ БУКОВИНИ У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ І.Г.СБІЄРИ ТА С.Ф.МАРІАНА

У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. дослідженнями традиційної культури населення Буковини займалися українські, австрійські, російські, польські та румунські вчені. У загальній скарбниці етнографічних знань про Буковину внесок, зроблений румунськими вченими, є досить вагомим. За кількістю публікацій та наявності наукової методології можна відзначити таких румунських учених, як І.Г.Сбієра, С.Ф.Маріан, Д.Дан, Є.Нікуліце-Воронка, А.Горовей, Т.Памфіле та ін., які виробили власний дослідницький почерк, знайшли галузеву нішу в загальному контексті етнографічних пошуків.

Слід зазначити, що довгий час в українській історіографії не проявлявся інтерес до дослідження традиційної культури населення Буковини у наукових працях румунських дослідників. Виключення становить робота Хв.Вовка "Український народ у його минулому і сучасному" (1916), в якій учений використав для порівняльного аналізу матеріал з праці С.Ф.Маріана "Весілля у румунів"¹.

Певний інтерес до наукової спадщини румунських етнографів почав проявлятися на початку 70-х рр. ХХ ст. Так, у працях чернівецького вченого Г.К.Бостана², приділено увагу фольклорним дослідженням румунських учених, а саме обрядовій поезії. Фольклорний матеріал з праці С.Ф.Маріана, Є.Нікуліце-Воронки, Д.Дана, І.Г.Сбієри послужив підґрунтям для проведення українсько-молдавських паралелей у весільній обрядовості.

Останнім часом з'явилася низка праць, присвячених культурі та побуту населення Буковини, в яких частково згадується матеріал з праць Д.Дана та С.Ф.Маріана. Серед них слід згадати роботи Г.К.Кожолянка³, Я.І.Кожолянка⁴, С.В.Пивоварова⁵, М.К.Чучка⁶ та ін. Етнографічна спадщина румунських дослідників традиційної культури населення Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. досліджена у роботах А.А.Мойсея.

Серед румунських дослідників традиційної культури населення Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. одне з чільних місць посів професор Чернівецького університету І.Г.Сбієра (1836 – 1916), який був ініціатором одних із перших етнографічних досліджень на Буковині. Серед його фольклорних та етнографічних праць слід згадати: "Румунські народні казки"⁷ (1886), "Колядки, зіркові пісні та весільні побажання"⁸ (1888), статтю "Румуни", надруковану у співавторстві з С.Ф.Маріаном у томі "Буковина"⁹ (1899) багатотомної колективної праці "Австро-Угорська монархія в слові та малюнку" та ін.

У 1888 р. І.Г.Сбієра надрукував працю "Колядки, зіркові пісні і весільні побажання". Частина фольклорного матеріалу для написання даної роботи допомогли йому зібрати учні Чернівецької гімназії під час зимових канікул, іншу частину він зібрав сам. Матеріал був зібраний у 1861 – 1871 рр. від старожилів таких буковинських сіл, як Опаїц, Череш, Чудей (північна частина Буковини), Верхній Віков, Нижній Городник (південна частина Буковини)¹⁰.

Значний науковий інтерес становить опис І.Г.Сбієрою величальних пісень та віршів, які виголошувалися під час новорічних обходів: колядування з "плугом" ("ñu plugul"), "бугаєм" ("ñu buhaiul"), "дзвіночком" ("ñu clopoțelul" – "Plugușorul"), посівання; святкових ряджень: ходіння із "зіркою" ("cu steaua"), "козою" ("cu sarpa"); народних вистав "Ірод" ("Irodul") та "Маланка" ("Malanca"); колядок на Різдво. Найбільш цінними за часом збору, на нашу думку, є вперше згаданий ученим звичай "Маланки" та знайдені у його рукописах "великодні" колядки. Зібрані

І.Г.Сбієрою колядки мають надзвичайно багату тематику: мотиви створення світу, відображення дружинного побуту, розповіді про військові походи, общинні і сімейно-побутові відносини тощо. За змістом вони носять релігійний та світський характер.

У деяких місцевостях Буковини колядники несли із собою ляльковий вертеп – “стілло” (“staul”) у формі подовженої церкви з трьома куполами. Зсередини вона освітлювалася і були видні ясла з маленьким Христом у них, поряд з якими знаходилися його мати та Йосиф, навколо них – фігурки овець, биків та коней. За відсутності фігурок святих, у середині церкви клали ікону, що символізувало народження Христа. Якщо колядники ходили зі “стіллом”, в народі казали, що вони ходять з “Вифлеємом” (“Vifliemul”). З “Вифлеємом” ходили в основному на Різдво та наступного дня.

Ідентифікуючи “Маланку” з “Туркою”, І.Г.Сбієра відзначав, що для ходіння з “Маланкою” колядники одягались у єврейський, арапський, а найчастіше турецький, російський одяг та ін., один з них перевдягався у дівчину. Підходячи до вікна, вони починали співати: “Slobozîți Malanca n casă, / C-afară plouă de varsă, / Ea casa va mătura / Și blidele v-a spăla”. / “Впустіть Маланку до хати, / Бо надворі дощ іде, / Вона хату підмете / І посуд поміє”¹¹. Коли колядників впускали до хати, вони починали танцювати хору, а музиканти грати. Потім починались жарти. Колядники ходили з Маланкою до тих хат, де є дівчата на виданні, і якщо у хаті не було прибрано, Маланка починала сама наводити порядок. У випадку, коли жарти переходили межі дозволеного, Маланку могли навіть вивести з хати.

Учений зафіксував виконання новорічних колядок лише у переддень Нового року, коли колядували під вікном, дзвонили у дзвіночки, ляскали батогам, бичами. Нерідко ходили напередодні Нового року з “бугаєм” (“Buhaiul”) – це діжка або невеличка бочка, викладена хутром (шкурою), всередині якої знаходиться отвір, через який назовні виходять декілька кінських волосинок. Змочивши ці волосинки водою і смикаючи їх руками, хутро вібрує, і пристрій видає звук, що нагадує ревіння бика або бугая, звідки й походить назва.

За твердженнями Б.П.Хаждеу, у XVIII – XIX ст. у румунів побутовував обряд “ходіння з плугом”, згідно якого ввечері ходили колядувати парубки з справжнім плугом, в який впрягали одну чи декілька пар волів. Днем обряд здійснювався дітьми, але вже з використанням символічного зображення плуга¹². При його порівнянні з обрядом колядування “з плугом” описаного І.Г.Сбієрою, можна простежити еволюцію обряду: плуг був відсутній, першочергове значення отримало словесний акомпанемент, лише іноді обряд супроводжувався використанням предметів старого комплексного реквізиту: “бугай”, “дзвіночок”, “бич”.

Колядувати із “зіркою” ходили, як правило, троє. Це символізує трьох королів (магів) Сходу, тому й має назву “Три королі” (“Treî crai”). Головний атрибут цього дійства – це три – або шестикутна зірка, обклеєна папером та прикріплена до товстої жердини у зріст людини. На зірці, у самому її центрі, зображено народження Христа. Далі сцени з життя Ісуса, святих. Вночі в центрі зірки встановлюють запалену свічку. Якщо зірка закріплена до шківу, її називають “Вечірня зірка” (“Luceafărul”). За допомогою шківу зірка може рухатись вгору до настінних ікон. Найбільш поширеною для виконання була пісня “Три королі” під час ходіння “із зіркою”. Період ходіння “із зіркою” – від Різдва до Водохреща.

За твердженням І.Г.Сбієри, з цим обрядовим дійством за періодом проведення збігається ходіння з “Іродом”, – більш театралізоване дійство, ніж “Три королі”, що вимагало певної підготовки для її проведення. Для ходіння з “Іродом” повинно бути шість дійових осіб, рідко коли чотири. З тих шести персонажів один репрезентує царя Ірода, три – трьох королів Сходу: Балтазар, Каспар і Меркіорат, один – архієрея Озя і один – старого діда з довгою і сивою бородою, що носить “Вечірню зірку”. Якщо у дійстві беруть участь лише чотири дійові особи, то відсутні архієрей і дід. Всі, крім діда, одягнені у білі довгі до землі сорочки, гарно прикрашені кольоровими папірцями, мають пояс з цупкого паперу. Цар Ірод і три королі носять на голові корони з хрестом або без на нього, на поясі шаблі. Дійство відбувається вдень і ввечері не пізніше 21 – 22 години¹³.

Ведучи мову про “вифлеємські” ігри, етнолог О.В.Курочкін відзначив, що це є фактом, що підтверджує цілеспрямоване запровадження “християнського маскараду” зусиллями духовенства, на західноукраїнських землях. Подібні ігри з'явилися досить пізно, і очевидно, через посередництво сусідніх народів: поляків, словаків, німців, угорців та ін.¹⁴ Так, на

Закарпатті, за повідомленнями Є.Недзельського, обходи перебраних віфлеємщиків поширилися лише у другій половині XIX ст.¹⁵

І.Г.Сбієра зафіксував у деяких місцевостях Буковини звичай колядувати на Водохреща. Церковні служителі брали хрест і святу воду, ходили на Водохреща та наступний день освячувати господарства і співали пісню, що носила назву "Водохрещенська колядка" ("Colinda Bobotezei"). Отримані від господарів гроші використовували для церковних потреб. Цей обряд спостерігався рідко. У деяких місцевостях він на той час уже зник. У 70-х рр. XIX ст. І.Г.Сбієра сам був свідком такого обряду у Чернівцях, коли освячували його оселю представники церкви св. Миколая, але вони співали не "Водохрещенську колядку", а "У Йордані освятити себе, Боже" ("În Iordan botezându-te tu, Doamne")¹⁶.

Дослідник знайшов матеріал про існування у румунів великодніх колядок, відображених на сторінках стародавніх рукописів. Але він підкреслив той факт, що в його час на Великдень уже не колядували, а лише запалювали вогнища поблизу церкви.

В кінці опису колядок учений перелічив подарунки, отримані колядниками від господарів: калачі, плачінти, "мелеуце", сало, сушені абрикоси, горіхи, лісові горіхи, яблука або ж гроші¹⁷.

З метою вивчення характерних рис румунських колядок карпатсько-дністровського регіону, професор Г.Бостан піддав порівняльному аналізу більш ніж 50 типів коляд (з підтипами і варіантами), зібраних з XIX ст. до наших днів (1998 р.) на терені північної частини Буковини, в Герцаївському районі, Бессарабії і Буджаку¹⁸. Підсумовуючи матеріал, учений визначив найбільш характерні та сталі для даного регіону конфігурації колядок. Серед них найдавнішими й найкраще збереженими виявилися варіанти колядок, зібраних І.Г.Сбієрою. На його думку, саме в румунських колядках карпатсько-дністровського регіону (у тому числі буковинських колядках, зібраних І.Г.Сбієрою) слід шукати архетипи архаїчних форм карпатсько-балканських колядок¹⁹.

Такої думки дотримувався і М.Грушевський, який у I томі "Історії української літератури" додавав до християнського впливу у процесі формування колядок також впливи балкансько-романських сатурналій і новорічних свят. Посилаючись на роботу А.Веселовського²⁰, М.Грушевський доводить, що на ці запозичення, зокрема, вказує назва провідника колядників – український "береза", румунський "брєза", болгарський "брєзая" – а також персонажі народних вистав "кінь", "коза" тощо, що мають безпосередній зв'язок з традицією римських новорічних забав²¹.

Отже, хоча у даній роботі І.Г.Сбієри, як і в попередній, майже відсутній науковий апарат, а також надмірно присутній релігійний елемент, вона має загалом позитивне значення. Варто відзначити опублікування в ній деяких оригінальних саме для карпатсько-дністровського регіону архаїчних поетичних текстів, "великодніх" колядок, докладний опис весільних звичаїв на Буковині, першу згадку про святкування "Маланки" у румунських селах Буковини тощо.

Календарна обрядовість займала одне з провідних місць і в етнографічній спадщині С.Ф.Маріана. У 1898 р. був надрукований перший том його праці "Свята у румунів". Матеріал викладений у календарній послідовності: 1-й том охоплює період від Нового року до Великого Посту; 2-й – свята Великого посту; 3-й – від Великодня до Зелених свят²².

Підхід до розгляду народних свят С.Ф.Маріаном був новаторським. Тоді існувала загальновідома християнсько-просвітницька позиція, згідно з якою традиційні дохристиянські свята ігнорувалися. У трилогії С.Ф.Маріана простежується інша точка зору: з однаковою увагою дослідником вивчені всі свята, як християнські, так і язичницькі.

Об'єктивний характер дослідження зобов'язував С.Ф.Маріана не випускати з поля зору язичницькі свята, які румуни святкували подекуди з більшою урочистістю, ніж християнські. Спроби духовенства заборонити ці свята виявилися марними, тому що народ продовжував їх святкувати поряд з християнськими. Серед свят, не пов'язаних з церквою, С.Ф.Маріан дослідив наступні: св. Тоадер, баба Докія, Алекси, Арменден, св. Прокопій, Марина, Палій, Фока, Пантелій Мандрівник, Папаруди, Марцоля, Цирковії, Маринії, Філіпії, свято зубів, розбійників, овець, вовків та ін.

Пояснення та авторські примітки, які за своїм обсягом можуть скласти окремий том, серед

інших даних подають прізвиська інформаторів, їх заняття, місце проживання. У роботі зустрічаються декілька варіантів повідомлень про свята з одного і того ж населеного пункту.

Польовий етнографічний матеріал на Буковині С.Ф.Маріану допомагали збирати понад 90 його учнів, багато сільських учителів і священиків. Найбільшу допомогу надали: В.Мораріу – учень з Петрівців, В.Туртуряну – священик з Боян, Г.Томояге – священик з Магали, А.Піцул – учень з Балачен, О.Длужанський – священик із Серета, П.Урсу – священик з Киндрен, Д.Фуртуне – учень з Посни та ін.

Робота охоплює цикл свят за народним календарем селянина, матеріал про які було зібрано, в основному, на теренах Буковини та Молдови. Автор не обмежився етнографічним матеріалом тільки з румунських сіл. Робота містить відомості про окремі свята в українців, як, наприклад, із сіл Нові Бросківці і Старі Бросківці та ін., а також циган. Зокрема, С.Ф.Маріан описав звичай циган ходити напередодні та на Новий рік з “Васілкою” – прикрашена штучними квітами, стрічками та зеленню свиняча голова. Цей звичай практикований лише циганами, на думку вченого, був притаманний для періоду, коли цигани були рабами та колядували у своїх власників, і лише згодом (наприкінці XIX ст.) він практикувався під час новорічних обходів найбільш заможних людей села або міста²³.

Матеріал, зібраний дослідником для цієї трилогії, є надзвичайно великим за обсягом і широким за тематикою. Учений не тільки намагався вичерпно охарактеризувати календарні звичаї, обряди і вірування буковинських румунів, але й подавав цікаві, рідкісні відомості з громадського побуту селян, народної агротехніки, медицини, астрономії, метеорології, демонології, національної кухні й вбрання, народних промислів – бджільництва і рибальства, що мають календарну прив’язку.

Етнографічна антологія С.Ф.Маріана є також цінним збірником уснопоетичної творчості буковинських румунів. Крім різноманітних обрядових пісень, замовлянь знаходимо тут і ліричні пісні про кохання, історичні, духовні, родинно-побутові пісенні твори, балади, казки, легенди, прислів’я, народні афоризми, образні вислови, що представляють широкий жанрово-тематичний спектр буковинського фольклору.

Серед величезної кількості обрядів, звичаїв та вірувань календарного циклу, сконцентрованих у тритомній праці Маріана, свята Нового року і Великодня, завдяки великому обсягу та комплексності, займають провідне місце. При розгляді цих свят С.Ф.Маріан не змінює своєї класифікаційної концепції – він хронологічно упорядковує комплекс свят. Наприклад, Великодню передують низка господарських робіт у Страсний тиждень, як-от очищення господарських приміщень, оранка присадибної ділянки, прання білизни, фарбування ритуальних яєць, випікання паски та приготування ритуальних страв. У праці вчений проявляє відмінні знання випікання паски, починаючи з складників і закінчуючи формою та типологією пасок. Не залишилася поза увагою автора і символіка великодніх страв. Дослідження стосується не тільки румунських звичаїв, діапазон порівнянь простягається до звичаїв інших народів: він згадує про традицію фарбування яєць у римлян, персів, греків, єгиптян, італійців, іспанців, південноамериканських народів та ін. Оригінальним є опис легенд про писанки, про класифікацію великодніх яєць (крашанки, писанки, “вимучені” яйця), виготовлення фарб для яєць, перерахування 76 мотивів розпису на писанках, повний перелік термінології та інструментарію цього ритуального дійства²⁴. З такою ж прискіпливістю С.Ф.Маріан описав проведення Великодня, а також післяпасхальний період: Білий тиждень (до якого входять Зелений четвер, Фомина субота, Фомина неділя, Понеділок мерців тощо), Брахманський Великдень, Меткелеул (Маленька Пасха) та ін.

Магічна практика, як основа календарних свят, простежується у всьому обрядовому комплексі, описаному у трилогії С.Ф.Маріана. Ворожіння займає в ній одне з визначних місць. Серед ворожінь різного спрямування – на врожай, приплід худоби, здоров’я рідних, – дівочі ворожіння є найбільш оригінальними і змістовними. За С.Ф.Маріаном, між Новим роком і Зеленими святами дівчата ворожили напередодні таких свят, як Новий рік²⁵, Водохрещення²⁶, св. Тудор, Вербні свята (“Florii”), Великдень²⁷, св. Юрія²⁸ та ін. Слід відзначити, що напередодні цих свят дівчата ворожили безсистемно, і лише напередодні і вранці Нового року існував цілий комплекс ворожінь, які виконувались у певній послідовності. Ці ворожильні обряди молоді, метою яких була спроба дізнатися про майбутній шлюб, черговість

заміжжя, отримання інформації про майбутнє подружжя, С.Ф.Маріан розподілив на 4 етапи: ворожіння у супроводі парубків, що відбувалося у хаті однієї з дівчат, вихід молоді на подвір'я, продовження дійства без парубків (більш складний) та ворожильні обряди вранці на Новий рік. За автором, зачином колективних дійств було спостереження за формою, яку приймуть у непочатій воді розплавлений свинець чи віск. Далі відбувались ворожіння з свинячими волосинками, випікання калачиків ("балабушок"), ховання ритуальних страв під ситце та ін. Надворі дівчата калатали ложками, перекидали постолі через хату, підслуховували розмови під вікнами, видивлялись у воді образ нареченого тощо. За відсутності парубків вони перев'язували стрічкою кілки плоту, стежили за поведінкою свиней, корів, овець, зверталися до зірок, промовляли до груші, перекидали кладки через річку, сіяли насіння конопель на дровітні та боронили поясом, викликали віщій сон тощо. На другий день, рано-вранці, дівчата дізнавалися про вигляд та заможність нареченого за виглядом перев'язаних кілків у плоті, ворожили за чотирма відрами криничної води тощо. З більш складних ворожінь автор згадав обхід хати оголеними дівчатами із вкиданням до ватри насіння конопель, маніпуляції з двома люстерками і непочатою водою тощо.

Ще одним мотивом, що пронизує весь цикл календарної обрядовості і до якої неодноразово звертається у своїй роботі С.Ф.Маріан, є "вовча" тематика. Її дослідження дозволяє встановити пантеон "володарів" вовків у буковинських румунів – св. Петро (Petru), Андрій (Andrii), Трифон (Trifu), Пилип (Filip), Юрій (Gheorghii), Прокопій (Procopie)²⁹ та ін.

Серед різних магічних обрядодій румунів С.Ф.Маріан описав давній обряд "похорону засуши" – "Колянян" ("Coloian"), який, безумовно, має магічний зміст. Він зберігся до кінця ХІХ ст. у Валахії, Бреїлі, Яломіці, Бузеу та на Буковині. За цим обрядом, кожного року третього вівторка після Великодня рано-вранці дівчата виліплювали маленького глиняного хлопчика, якого іменували "Колянян" або "Скалянян" (у деяких місцевостях – "Матір дощу"). Його одягали у народне вбрання, клали у маленьку труну, потім обкладали шкаралупою великодніх писанок та волошками і ховали за межею села. Мета обряду – викликати дощ. На третій день після похорону "Колянян" викопували, оплакували та повертали у село, де кидали у колодязь або в річку. При цьому висловлювали побажання, щоб рік був дощовим та родючим: "Coloiane, Iene, / Coloiane, Iene, / Dute-n cer si cere / Să slobodă ploile, / Zilele si portile / Să deschidă portile / Să curgă ca girlele / Ca să crească grânele." / "Коляняне, Яне, / Коляняне, Яне, / У небес проси / Звільнити дощі, / Дні та ночі / Щоб брами відчинили, / Та, як потоки текли, / Щоб хліба росли"³⁰.

Цей звичай чудово зберігся і в наші дні. У селах Нижнього Буковинського Попруття (Новоселицький район) молодь у засушливу пору року здійснювала ритуал "похорону засуши". Він лише частково подібний до описаного С.Ф.Маріаном "Колянян". Тут опудало виготовляють з воску чи ганчір'я. Обряд виконується не у точно визначений день, а лише тоді, коли довго не було дощу³¹.

Рукопис "Свята у румунів", який зберігається у меморіально-документальному фонді С.Ф.Маріана в Сучаві, містить інформацію та матеріали, зібрані етнографом для написання ще двох томів праці. Серед них знаходимо план наступного 4 тому: 1 – Зелені свята (Rusaliile); 2 – Іван Купало (Sinziienele); 3 – св. Петро; 4 – св. Прокопій; 5 – св. Кіріак (Chiric); 6 – св. Марина; 7 – св. Ілля (Палій, Фока); 8 – св. Пантелій Мандрівник; 9 – св. Маковей. З матеріалів, зібраних для написання 4 тому, дізнаємося і про свята св. Онуфрія, св. Миколая, св. Андрія, Різдво тощо.

Дослідження календарних свят продовжив один із послідовників С.Ф.Маріана – Т.Памфіле. Про це свідчать його праці: "Літні свята у румунів: етнографічне дослідження", "Осінні свята та Різдвяний піст: етнографічне дослідження", "Свята у румунів: Різдво Христове".

Таким чином, календарний обрядовий цикл, описаний С.Ф.Маріаном у багатьох періодичних виданнях, знайшов своє відображення у тритомній праці "Свята у румунів". Ця робота вражає багатством документального етнографічного фонду з Буковини, її структура свідчить про єдність концептуального підходу до висвітлення фактів. У цьому плані неоціненним внеском Маріана у розвиток науки є його авторські примітки. Характерними рисами твору виступають відхід від позиції ігнорування дохристиянської складової кале-

ндарних свят, прискіпливе дослідження магічної першооснови календарної обрядовості. Незмінними залишаються і в цій роботі С.Ф.Маріана класифікаційний підхід, чітка періодизація, хронологічна та логічна послідовність у викладі досліджуваного матеріалу. Безцінною скарбницею є етнографічна частина цієї фундаментальної праці. В аналізі динаміки розвитку окремих етнографічних явищ зібраний ученим етнографічний матеріал дозволяє перекинути умовний міст від архаїчної давнини до сьогодення.

¹ Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. – К., 1995. – С. 315.

² Бостан Г.К. Типологическое соотношение и взаимосвязи молдавского, русского и украинского фольклора. – Кишинев, 1985. – 145 с.; Бостан Г.К. Украинско-молдавские фольклорные связи на Буковине: обрядная поэзия. // Автореферат дисс... канд. филолог. наук. – К., 1971. – 22 с.

³ Кожоляно Г.К. Етнографічні дослідження Буковини в період перебування краю у складі Австро-Угорщини. // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці, 2000 – Т. 3. – С. 25–32; Кожоляно Г.К. Етнографія Буковини. – Чернівці, 1999. – Т. 1. – 384 с.; 2001. – Т. 2. – 424 с.

⁴ Кожоляно Я.І. Буковинський традиційний одяг. – Чернівці-Саскатун, 1994.

⁵ Пивоваров С., Чучко М. Дімітрій Дан – дослідник старожитностей Буковини. // Буковинський історико-етнографічний вісник. – Чернівці, 2000. – Вип. 2. – С. 88–89.

⁶ Чучко М.К. Етнографічне вивчення Буковини представниками місцевого православного кліру в кінці XIX – на початку XX ст. // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць. – Чернівці, 2003. – Т. 1 (15). – С. 228–335.

⁷ Sbiera I.G. Povești populare românești. Din popor luate și poporului date. – Cernăuți: Tipografia arhiepiscopală, 1886. – 324 p.

⁸ Sbiera I. Colinde, cântece de stea și urări la nunți. Din popor luate și poporului date. – Cernăuți. Editura Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, 1888. – 117 p.

⁹ Marian S.F., Sbiera I.G. Das Volksleben der Rumänen in der Bukowina // Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. – Т. XX. Bukowina. – Wien, 1899. – P. 191–228.

¹⁰ Мойсей А.А. Сімон Флоря Маріан – етнограф Буковини. – Чернівці, 2003. – С. 42.

¹¹ Sbiera I. Colinde, cântece de stea... Вказ. праця. – С. 4.

¹² Hasdeu B.P. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor. – București, 1886. – Т. 2. – P. 1222.

¹³ Sbiera I. Colinde, cântece de stea... Вказ. праця. – С. 6.

¹⁴ Курочкін О. Українські новорічні обряди: "Коза" і "Маланка" (з історії народних масок). – Опішне, 1995. – С. 19.

¹⁵ Недзельский Е. Угро-русский театр. – Ужгород, 1941. – С. 27.

¹⁶ Sbiera I. Colinde, cântece de stea... Вказ. праця. – С. 6.

¹⁷ Там само. – С. 7 – 8.

¹⁸ Bostan Gr.C. Poezia populară românească în spațiul Carpato-Nistrean. Istoriografie, studiu comparat, texte. – Iași: Cantes, 1998, P. 41 – 45.

¹⁹ Там само. – С. 77.

²⁰ Веселовский А.Н. Румынские, славянские и греческие коляды // Изыскания в области духовного обмена. – VII. – ОРЯС. – 1883. – № 4. – Т. 32. – P. 119.

²¹ Грушевський М. Історія української літератури в 6 томах 9 книгах. / Упорядники: В.В. Яременко; Авт. передм. П.П. Кононенко. – К., 1993. – Т. 1. – P. 184.

²² Marian S.F. Sărbătorile la români. – București, 1898.– Vol. I. – 290 p.; 1899. – Vol. II. – 307 p.; 1901. – Vol. III. – 346 p.

²³ Marian S.FI. Sărbătorile la români. Studiu etnografic / Ediție îngrijită și introducere de I.Datcu. – București: Editura "Grai și Suflet – Cultura Națională, 2001. – Vol. I. – P. 39–40.

²⁴ Там само. – Т. 3. – С. 16–41.

²⁵ Там само. – Т. 1. – С. 53–55, 94–106.

²⁶ Там само. – Т. 1. – С. 137–142.

²⁷ Там само. – Т. 2. – С. 61–62, 80–81, 166.

²⁸ Там само. – Т. 3. – С. 190–193.

²⁹ Там само. – Т. 2. – С. 170–171, 186, 178–179; Т. 3. – С. 214.

³⁰ Там само. – Т. 3. – С. 210–213.

³¹ Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. – 1997. – Т. 20. – С. 3–5.